AUD BERGGRAF SÆBØ

Drama

– ET KUNSTFAG

DRAMA – et kunstfag

Aud Berggraf Sæbø

DRAMA – et kunstfag

Den kunstfaglige dramaprosessen i undervisning, læring og erkjennelse

Tano·Aschehoug

© Universitetsforlaget, Oslo, 2020
ISBN: 9788215045887
1. utgave, 1. versjon, Universitetsforlaget, 2020
E-utgaven baserer seg på 1. trykte utgave Universitetsforlaget 1998, 2. opplag 2011

Elektronisk tilrettelegging: Universitetsforlaget
Omslagsdesign: Anneli Skaar
Sats/design: AIT Otta AS

Denne boken er utgitt med støtte fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet v/Lærebokutvalget for høyere utdanning

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Universitetsforlaget er enhver eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

www.universitetsforlaget.no
post@universitetsforlaget.no

Innhold

Forord 11

Innledning 14

Del A: Drama som fag, utrykksform og arbeidsmåte

Innledning 19

Kapittel 1
Hvor møter vi drama? 22
Drama som dagligliv 22
Drama som (barns) lek 23
Drama som teater 24
Drama som terapi 26
Drama som feiring og kulturell begivenhet 27
Drama som fag i skolen 28

Kapittel 2
Det moderne dramafaget – et kort historisk riss 31
Dramatiseringstradisjonen «Creative dramatics» 32
Personlighetsutviklende drama – «Child Drama» 34
Sosialrealistiske rollespill 36
Bevisstgjørende og holdningsskapende drama 37
Bevisstgjørende og handlingsforandrende drama 38

Kapittel 3
Drama – et kunstfag 40
Dramabegrepets historiske bakgrunn 40
Dagens moderne dramabegrep 43
Drama – et kunstfag 47

Kapittel 4
Dramafagets kunstfaglige innhold 52
Dramafagets regi-tekniske innhold 52
Dramafagets materielt-tekniske innhold 61

Kapittel 5
Dramafagets personlige, sosiale og mellommenneskelige innhold 69
MI-teorien om den flersidige intelligensen 69
L97 og undervisningens relasjonelle innhold 74

Kapittel 6
Dramafagets kunstdidaktiskmetodiske innhold 79
LEKER OG ØVINGER 80
IMPROVISASJON 88
ROLLEMODELLERING, TABLÅ OG BILDETEATER .. 98
LÆRER-I-ROLLE 109
Rollefigurer 114
Rollefiguren «Troll-Tora» 121
Rollefiguren Kari Kunstglad 122
Lærer-i-rolle-spill 124
Planlegging og strukturering av lærer-i-rolle-spill 127
«Rødhette har oppdaget en ny ulv i eventyrskogen» 131
Et fiskesamfunns gleder og sorger 134
Fjellredningsteamet 136
FORUMSPILL 139
Planlegging og gjennomføring av forumspill 141
Eksempel på et åpent undervisningsforløp som ender opp i forumspill 144
TEATERPRODUKSJON OG FRAMFØRINGER 147
Fra fortellende tekst til teater..... 149
Forslag til utforsking og dramatisering av eventyret «Gutten som gikk til Nordavinden og krevde igjen melet» 151
Forslag til utforsking og dramatisering av legenden «Julens lysbærende tre» av Dan Lindholm 153
Forslag til utforsking og dramatisering av bibelfortellingen «Jairus' datter» 155

Dramatisk utforsking av novellen «Karen» av A L. Kielland 157
Fra dramaforløp til teater 160
Dramaforløp over eventyret «Gullhår og de tre bjørnene» blir forestilling 160
Dramaforløp til et kunstbilde, f eks «Eventyrskogen» av E. Munch, blir forestilling 164
Forslag til utforsking og dramatisering av elevnovellen «Vennskap må gjengjeldes» av 166
FRA IMPROVISASJON TIL TEATER 170

Kapittel 7
Drama og planlegging 176
Drama og målsettingsproblematikken 177
«Martha og Maria» – et eksempel 181
Planlegging og strukturering av et dramaforløp 183
Et dramaplanleggingskart 184
Dramaforløpet «Ballspill» 188
Valg av metoder og uttrykksform 192
Drama og progresjon 194
Dramaarbeidets forutsetninger 207

Del B: Drama som flerfaglig undervisning i relasjon til L97

Innledning 223

Kapittel 8
Drama og muntlig opplæring 226
Dramafagets muligheter i muntlig opplæring 226
Fortellertrening 229
Miljøvern – muntlig trening som en integrert del av et dramaforløp 234

Kapittel 9
Drama og prosessorientert skriving 243
Drama og skriving som prosess orientert læring 243
Drama i førskrivingsfasen 245
Et drama- og skriveprosessforløp med utgangspunkt i et tekstutdrag fra boka «Å, Maria» av Rolf Døcker 248

Et drama og skriveprosessforløp med utgangspunkt i novellen «Myggestikket» av Ingebjørg Dahl Sem 250
Drama i responsfasen 253
Drama i publiseringsfasen 256

Kapittel 10
Drama og poesi 259
Drama som inspirasjon til diktskriving 259
Dramatisk utforsking av dikt 261

Kapittel 11
Drama og noveller 265
Et dramaforløp med utgangspunkt i novellen «En annen sak» av Ingebjørg Dahl Sem 265
Et dramaforløp med utgangspunkt i novellen «Små-brekkern» av Tore Tveit 267
Et dramaforløp med utgangspunkt i novellen «Karen» av Aleksander L. Kielland 271

Kapittel 12
Drama og fortsettelsesbøker 274
Dramatisk utforsking og bearbeiding av boka «Mio, min Mio» av Astrid Lindgren 275

Kapittel 13
Drama og dramatikk 283
Om teater og undervisning 283
«Vildanden» av Henrik Ibsen 285
Vi blir noe kjent med miljøet, rollene og bakgrunnen for stykket 286
Møte med de sentrale rollefigurene i stykket 289
Villanden som symbol 291
Hedvigs selvmord 292

Kapittel 14
Drama og bilder 295
Enkle dramaaktiviteter til bilder 297
Å finne tankene og følelsene i et bilde 298
Å dikte utover bildet 299

Utforsking av konfliktsituasjoner 300
Dramaforløp med utgangspunkt i kunstbilder 301
Dramatisk utforsking av et kunstbilde «Hva betyr dette?» ... 304

Kapittel 15
Drama og holdningsskapende 306
Om holdninger og verdier 307
Om holdningsskapende undervisning 310
Metoder og teknikker som er spesielt velegnet i holdningsskapende arbeid 314
Dramaforløpet mobbing – et alvorlig problem? 319
Dramaforløpet alkohol – bruk eller misbruk? 324
Dramaforløpet «Kan dette kalles stjeling?» 328
Et dramaforløp om politiaksjoner – til glede og gavn for hvem? 332
Et dramaforløp om barn og skilsmisse 334
«Velkommen til oss?» 337
Holdningsskapende trafikkundervisning 344
Dramaforløp om sykkelen og sykling 348
Dramaforløp om bruk av sykkelhjelm 349
Dramaforløp om barn og unges trafikkholdninger 352

Del C: Dramafagets kunnskapssyn og kunstdidaktiske plattform

Innledning 357

Kapittel 16
Den vestlige verdens kunnskapssyn 359
Det splittede dualistiske kunnskapssyn 360
Antikkens vitenskaps- og kunstsyn 362
Veien mot et helhetlig kunnsskapsyn 365
Ulike aspekter ved kunnskapsbegrepet 367
Kunnskapens forankring i handling 369
Kunstnerlig kunnskap – et forsømt aspekt ved kunnskapsbegrepet? 370
Kunnskapssyn i norske læreplaner – en kommentar 372

Kapittel 17
Dramafagets kunstdidaktiske plattform 375
Kunstfilosofiske tradisjoner og grunnsyn 376
Den positivistiske naturvitenskapelige håndverkstradisjon – fra kunst som etterligning til kunst som håndverk 378
Den åndsvitenskapelige og romantiske uttrykkstradisjonen – fra kunst som dannelse til kunst som personlig uttrykk 380
Den kritisk–dialektiske tradisjonen – fra kunst som en skapende handling til kunst som erfaring 387
Ulike typer drama- og teaterpraksis som uttrykk for ulike filosofiske og vitenskapelige grunnsyn 395

Kapittel 18
Den estetiske dimensjonen 400
Estetisk opplevelse 402
Estetisk erfaring/praksis 410
Estetisk kritikk 414
Konklusjon 417

Kapittel 19
Dramafagets læringspotensial 419
Læring – en skapende prosess 419
Læring – et meningsfylt møte 421
Møtet mellom læreren, elevene og lærestoffet 424
Erkjennelsesbegrepet i drama 425
Det dramatiske spillets muligheter til å skape og utvikle en helhetlig erkjennelse 431

Litteraturliste 435

Stikkordregister 441

Forord

Utgangspunktet for denne boka er drama som et kunstdidaktisk fag. Jeg støtter meg da til et utvidet didaktikkbegrep som inkluderer både praktiske og teoretiske aspekter ved undervisning og læring i begrepet. Didaktikk defineres da som «praktisk-teoretisk planlegging, gjennomføring, vurdering og kritisk analyse av undervisning og læring» (Hiim og Hippe 1993).

Vår nye grunnskolereform gir drama en forpliktende plassering som fagområde i norsk på alle klassetrinn i grunnskolen. Videre er drama spesielt omtalt som arbeids- og uttrykksform i musikk, kroppsøving og engelsk. Elevene skal lære om drama som utforsking og som framføring, de skal bruke drama i tema- og prosjektarbeid, og drama skal være en selvsagt arbeidsmåte i alle skolens fag.

Estetiske aktiviteter skal være en naturlig del av undervisningen, og teori og praksis skal utfylle og utdype hverandre. Drama er et kunstfag. Kunstfagene jobber spesielt med det estetiske. Estetiske fag er i sin natur også praktiske handlingsfag. Dramafagets potensial for læring, utvikling og erkjennelse er på langt nær utnyttet i dagens skole.

Mitt hovedmål med denne boka er:

– å synliggjøre og konkretisere det potensialet for læring, utvikling og erkjennelse som kunstfaget drama representerer
– å vise at *god dramaundervisning* er både kunst og didaktikk *samtidig,* og at disse to sidene av dramafaget er gjensidig avhengig av hverandre for å nå skolens og dramafagets målsetting.

Jeg sier med vilje god dramaundervisning fordi drama er i seg selv ingen garanti for at undervisningen får de kvaliteter den ifølge våre læreplaner skal og bør ha. Både kunst og didaktikk er store vitenskapsområder med mange idéfilosofiske og historiske tradisjoner. Drama som fag kan en finne innenfor alle tradisjoner med støtte i ulike kunst- og kunnskapssyn. Dramaundervisningens kvalitet blir derfor avhengig av hvordan det kunstfaglige praktiseres, og da særlig

hvordan det dramatiske spillet brukes og utvikles som en del av lærings- og erkjennelsesprosessen. Videre er dramaundervisningens kvalitet avhengig av forholdet mellom innhold og form, det vil si forståelsen av sammenhengen mellom prosess og produkt.

Det er min tro og min påstand at drama som et kunstdidaktisk fag må bli framtidens viktigste kunstpedagogiske uttrykksform og arbeidsmåte dersom skolen skal lykkes i sitt arbeid. Det nye teknologisamfunnet med sin enorme tilgang på faktakunnskaper og avanserte individuelle læreprogrammer vil være avhengig av arbeidsmåter og samværsformer som kan gi opplevelser, utvikle innsikt og forståelse og skape mening i lærestoffet. Teknologien vil kunne tilby ubegrensede mengder faktakunnskaper, men elevene trenger å bearbeide og utforske disse kunnskapene gjennom personlige opplevelser og erfaringer i samarbeid med andre. Først da kan elevene utvikle forståelse for og innsikt i kunnskapene og kunnskapenes betydning. Det er videre min tro og min påstand at dramafagets moderne praksisteori gir undervisningkvalitet, fordi den ivaretar et helhetlig erkjennelsesbegrep med basis i den estetiske erfaring som utforsking i det dramatiske spill gir. *Dagens moderne dramafag vil bli det viktigste kunstdidaktiske fag i framtidens skole.* Denne påstanden er knyttet til den forutsetning at skolen som organisasjon består noenlunde slik den er i dag. Det eneste som kan rokke denne påstanden, er en ny revolusjonær idé om skolen som organisasjon. Da måtte selve skolen som organisasjon brytes ned og noe helt nytt bygges opp som kan løse de utfordringer skolen, menneskene og samfunnet står overfor på en konstruktiv og meningsfull måte for alle parter.

Det ville i tilfelle være en større revolusjon (og utopi) enn å få drama som utforsking integrert som en selvsagt og helt nødvendig uttrykks- og arbeidsform i framtidens skole. Dramapedagoger vet at den dag dramafagets teori og praksis blir en selvsagt og integrert del av alle barns og unges skolehverdag, er norsk skole totalt forandret og revolusjonert.

Forandring tar tid, særlig når den også er knyttet til menneskelige faktorer. Forandring kan også være en smertelig prosess, fordi ny praksisteori krever en grunnleggende forståelse for den tenkningen som er praksisteoriens utgangspunkt.

Det er blitt sagt at fra en ny revolusjonerende pedagogisk idé blir lansert og til den er blitt vanlig pedagogikk, går det minst ca. 60–70 år. *Creative dramatics*, eller dramatisering av litteratur som uttrykks-

og arbeidsform, ble skapt i Amerika på 1920-tallet og introdusert i norsk skole i Normalplanen 1939. Undersøkelser viser at de aller fleste barn og unge i norsk skole sjelden og aldri opplever det å utforske lærestoffet dramatisk, mens ulike typer dramatiseringer er noe mer vanlig. Vår nye læreplan, L97, vektlegger dramatisering og framføringer på alle klassetrinn. Det er ca. 60 år mellom første gang dramatisering ble nevnt i en norsk læreplan og dagens plan. Kanskje betyr det at dramatisering som en didaktisk-pedagogisk idé er allment godkjent i norsk skole. Dagens moderne dramafag med vekt på utforsking i og gjennom drama blir lansert på enkelte klassetrinn i L97. Det kan kanskje bety at i år 2060 er drama som utforsking også allment akseptert som en didaktisk-pedagogisk idé!

Boka er først og fremst tenkt som en idé- og inspirasjonsbok til alle som ønsker å utvikle sin teori- og praksisforståelse i kunstfaget drama, og som er åpne for nye kunstpedagogiske uttrykksformer og arbeidsmåter i skolen.

For å gjøre boka mest mulig bruksvennlig har jeg prøvd å knytte teori og praksis tett sammen. Boka har en grovdisposisjon som er tredelt:

– Del A presenterer drama som fag, uttrykksform og arbeidsmåte.
– Del B presenterer drama som flerfaglig undervisning i relasjon til L97, med hovedvekt på dramafagets plassering i norsk.
– Del C presenterer dramafagets kunnskapssyn og kunstdidaktiske plattform.

Bakgrunnen min for å skrive denne boka er 30 års erfaring som lærer. Jeg har i alle disse år vært opptatt av hva læring egentlig er og utforsket det å integrere kunstfaglige prosesser i læringen. I de siste 15 årene har jeg arbeidet spesielt med drama innen lærerutdanning. Innholdet i denne boka er primært et resultat av all den erfaringslæringen jeg har gjort gjennom min dramaundervisning for elever, studenter og lærere, utviklingsprosjekter jeg har deltatt i og den kursvirksomhet jeg har gjennomført for å spre kunnskap om dramafaget.

Jeg takker alle som har inspirert meg i arbeidet. En særlig takk til kollegaer, lærerstudenter og kursdeltakere som har gitt meg konstruktiv respons og kommentarer på ulike deler av bokas innhold.

Stavanger, februar 1998
Aud Berggraf Sæbø

Innledning

Til mine forgjengere/formødre

Det er jammen ikke lett å være meg heller. Jeg vil det beste for elevene, men blir beskyldt for det verste. Det verste er, synes jeg, at de påstår at jeg er virkelighetsfjern, idealistisk og kravstor. Kan jeg noe for at lærerne ikke vil forandring? At de tror de kan fortsette med gamle uvaner og kjedelig undervisning i en tid som krever opplevelser, engasjement og aktiv læring? Det jeg ønsker at lærerne skal innse, er at framtidens barn og unge vil nekte å bli passivisert i en reproduserende konserverende undervisningsform. Læring er en skapende prosess som skjer i eleven, det er denne prosessen jeg er opptatt av.

Selvsagt er jeg kravstor. Det skulle bare mangle, jeg er da framtidsrettet. Men jeg vil samtidig takke dere, mine forgjengere, for alt det dere gjorde for å rydde veien for meg. At du, Tippoldemor, allerede i 1939 foreslo at elevene kunne dramatisere fortellinger og historier, var en kjempegod idé. Tenk at du allerede i 1939 var klar over at dramatisering kunne utvikle og berike både elevene, lærestoffet og skoledagen. Fantastisk! Og så Bestemor da, tenk hva du fikk til, da du i 1974 sa at skapende arbeid og drama skulle være en del av alle skolens fag. Tenk det motet du hadde! Du visste nok at de fleste lærere knapt visste hva drama var og langt mindre hvordan det kunne brukes. Men du jobbet godt og sørget for at to ulike fagplaner for drama ble presentert; en for drama som valgfag og en for drama som ikke-obligatorisk emne. På den måten fikk de lærerne som lite og ingenting visste om drama, i hvert fall lese om hva de skulle ha gjort i dramatimene!

Du sto på, du også Mor, men jeg er usikker på om taktikken din kunne lykkes. Du sto på kravet fra Bestemor, om at drama skulle være en del av alle fag – her skulle ingen slippe unna. Men problemet ditt ble at du ikke turde å kreve at elevene skulle lære noe om drama. Du bare ramset opp alt det de kunne arbeide med. Mange fine ord, men resultatet ble magert. Hvis du har anledning, så ta deg

en tur til skolen idet skoledagen er slutt. Still deg opp utenfor porten og spør elevene: Har dere lekt rollelek, improvisert, dramatisert eller spilt teater i dag? Jeg er meget lei for å si det Mor, men det ville blitt mange som sa nei. Dersom du hadde tid og kunne stått der hver dag i en måned, ville nok et par klasser kunne svare ja. Kanskje 10 % av dagens skoleelever opplever at det du sloss for, skulle være en selvsagt del av alle skoleelevers hverdag.

Inspirert av både deg, Tippoldemor, deg, kjære Bestemor og du, min optimistiske Mor, har jeg tatt skrittet fullt ut. Jeg forlanger at elevene skal lære noe om drama, og det de skal lære, har jeg fått plassert i norskfaget. Det går ikke an å tro at alle kan ta ansvar, noen må ha hovedansvaret og det har jeg gitt til norskfaget. Og jeg er meget godt fornøyd med at jeg stiller krav til hva de skal gjøre og lære. Det forplikter både lærerne og lærerutdanningen, og det gir foreldrene en mulighet til å følge opp skolen. Jeg er villig til å stille opp for alle foreldre og gi dem full støtte når de møter til foreldrekonferanse og spør læreren: «Hva har du gjort og lært elevene med hensyn til drama siden sist?» Jeg vil gjøre det klart for foreldrene at de bare må stå på mine krav. Sannheten er nemlig at ca. 15 – 20 % av målformuleringene i norsk er knyttet direkte til dramafaget. Det må få konsekvenser for framtidens skole.

Det er selvsagt lett å være etterpåklok, men jeg tror at dere, mine formødre, gjorde den feilen at dere trodde lærerne ville forandre seg. Det gjør ikke jeg! Ingen vil forandre gamle rutiner og gode (u)vaner uten at de tvinges til det. Derfor har jeg konsekvent brukt ordlyden «elevene skal …». Jeg spør ikke om lærerne vil, men gjør det klart hva elevene skal lære. Derfor står det helt klart at elevene skal lære gjennom lek og rollelek, de skal lære å utforske lærestoffet gjennom dramafaglige arbeidsmåter og de skal framføre dramatiseringer for hverandre, foreldrene og andre i skolemiljøet. Er det ikke fantastisk, kjære formødre! Jeg er foreløpig meget godt fornøyd med meg selv.

Med kjærlig hilsen Læreplan 1997

Del A

Drama som fag, uttrykksform og arbeidsmåte

Innledning

Tema for denne delen er drama som fag, uttrykksform og arbeidsmåte. Drama kan tilby elevene en opplevelsespreget, aktiviserende og erfaringsbasert undervisning hvor alle elevenes kompetanser tas i bruk og utvikles i det kunstpedagogiske dramatiske arbeidet. Kunstfaget drama er i stand til *samtidig* å ivareta både læreplanens generelle målsetting og det enkelte fags spesifikke faglige målsetting. Dette skyldes dramafagets særegenhet som kunstfag.

Drama henter sitt kunstfaglige innhold fra teatret som kunstart. Det særegne for kunstarten teater er det dramatiske spillet som uttrykksform for å erkjenne noe viktig om det å være menneske. Kjernen i drama er også det dramatiske spillet brukt i en pedagogisk-didaktisk sammenheng. Det betyr at drama har sin forankring i både kunsten og didaktikken og at praktisk dramaarbeid må forholde seg til begge disse dimensjonene i faget.

Det særegne for teater som kunstart er det dramatiske spillet som uttrykksform for å si noe om det å være menneske. Det særegne for skolen er at den er en pedagogisk institusjon som skal gi elevene de best mulige betingelser for læring og utvikling i forhold til egne forutsetninger, skolens læreplaner og samfunnets behov.

Våre nye læreplaner påpeker at den estetiske dimensjonen skal være en naturlig del av undervisningen i alle fag, og teori og praksis skal utfylle og utdype hverandre. Drama er et kunstfag. Kunstfagene jobber spesielt med det estetiske. Estetiske fag er i sin natur også praktiske handlingsfag. Dramafagets potensial for læring, utvikling og erkjennelse er på langt nær utnyttet i dagens skole.

Dramafagets forankring i teaterkunsten stiller det didaktisk i en særstilling blant kunstfagene fordi både uttrykksformen og innholdet tar utgangspunkt i mennesket og det som skjer mellom menneskene, det mellommenneskelige. Teaterkunsten er den mest konkrete og gjenkjennelige av alle kunstarter. Det er fordi teaterkunsten er den eneste kunstart der det er mennesket selv med sin kropp og sin stemme som er selve uttrykksmidlet, og fordi innholdet i teaterkun-